
Janko Prunk in Anka Vidovič-Miklavčič

Španska državljanska vojna kot dejavnik diferenciacije političnega življenja v Sloveniji

---

Španska državljanska vojna in vse dogajanje v svetu v zvezi z njo je politično močno odmevalo tudi v Sloveniji. Različni slovenski politični tabori so do dogajanja v Španiji in do španskih političnih strank zavzemali popolnoma različne ocene, odvisno od svojih idejno-političnih stališč. Ocenjevanje španskega političnega dogajanja so izkoriščali za ostro medsebojno polemiko in idejno politično obračunavanje. Polemiko v zvezi s Španijo so razširili tudi na generalno ocenjevanje pojava ljudske fronte in v letu 1937 še na ocenjevanje notranjepolitičnih procesov v Sovjetski zvezi. Analiziranje, polemiziranje in ocenjevanje teh dogajanj so spretno uporabljali v svojih medsebojnih idejno-političnih obračunavanjih za svoje notranje politično slovenske potrebe. Ali tudi drugače rečeno: vsemu temu dogajanju so vneto iskali paralele v domači politiki in poskušali potegniti iz nje nauke za slovenski narod.

V času španske državljanske vojne, to je v drugi polovici tridesetih let, je bilo slovensko politično življenje razdeljeno na pet političnih taborov.

Najmočnejši po številu volilcev in po svojem vplivu v narodu je bil krščansko socialni, med Slovenci enostavno imenovan klerikalni tabor, ki je zajemal približno dve tretjini slovenskega naroda. Politično je bil organiziran v Slovenski ljudski stranki, ki se je do leta 1933 zgledovala po nemškem Centrumu in po avstrijskih krščanskih socialcih. Zajemala je pretežni del slovenskih kmečkih množic, pa tudi del meščanstva, malomeščanstva in delavstva. Po letu 1931 se je stranka v socialnem in idejnem pogledu navduševala nad papeško encikliko *Quadragesimo anno*, leta 1935 pa je v nacionalni politiki kapitulirala pred beograjskim centralističnim pritiskom.

Zaradi takšne usmeritve se je leta 1932 od stranke odcepilo njeno delavsko krilo, ki se je usmerilo v radikalni krščanski socializem, na pravi razredni podlagi. Slovenski krščanski socialisti, ki so bili organizirani v samostojnem delavskem sindikatu imenovanem še od Janeza Ev. Kreka Jugoslovanska strokovna zveza, so zajemali približno eno tretjino slovenskega delavstva, kar je v celotnem slovenskem političnem telesu predstavljalo nekaj procentov in

so bili po letu 1932 samostojen politični subjekt v Sloveniji. Idejno politični boj med tema dvema krščanskima kriloma slovenskega političnega življenja, med večinskim konservativnim in vse bolj klerofašističnim in med manjšinskim levim demokratičnim krščansko socialističnim, se je zelo zaostril zlasti ob španski državljanski vojni, kar bomo skušali osvetliti s konkretnim prikazom.

Poleg teh dveh krščanskih političnih smeri sta bili v tem času na Slovenskem dve marksistični stranki, večinska socialistična stranka, ki je imela v svojih rokah marksistično delavsko sindikalno centralo, v katero pa so bili včlanjeni tudi komunisti in majhno ilegalno komunistično partijo, zvečine v ostrem političnem in idejnem boju s socialisti. Vpliv obeh marksističnih strank v tem času v Sloveniji ni zajemal več kot 15 %. Kot peti politični tabor bi mogli imenovati vse tiste male politične stranke in skupinice, ki so se cepile in razvile iz nekdanjega liberalnega svobodomiselnega slovenskega tabora. Značilnost tega tabora na Slovenskem je bila od nekdanjega njegova socialna konservativnost, večja od klerikalne stranke, kar je razumljivo zaradi njegove meščanske socialne osnove. Po letu 1918 pa je ta tabor predvsem zaradi boja s konkurenčno klerikalno stranko na stališču jugoslovanskega unitarizma in centralizma. Po letu 1935 je v očitnem političnem upadanju, težko bi vsem njegovim smerem in strujam pripisali več kot 20 %.

Tako so marsikatero oceno slovenskih političnih strank o španskem dogajanju tudi pogojene z njihovim položajem v interni domači politični igri.

Ob izbruhu državljanske vojne v Španiji je slovensko klerikalno časopisje, zlasti centralni strankin organ Slovenec, polno kritike na političen razvoj v španski republiki zlasti pod vladno ljudske fronte. Stanje v Španiji imenujejo »Pravni red pesti«¹ Klerikalno časopisje obsoja republikansko vladno sokrivde za umor monarhističnega voditelja Calva Sotela. Vsako levičarsko demokratično usmeritev v republikanskem taboru označuje, sklicujoč se čisto neženirano tudi na profašistično tuje časopisje, kot komunistično in boljševisko. Tako piše Slovenec 18. julija: »Novi predsednik republike, ki je potem, ko ga je teža odgovornosti nekoliko ohladila, sprevidel nevarne čeri pred seboj, če prepusti Španijo slepim gonom ljudske fronte, ki jo od zadaj podpihujejo poklicni revolucionarji, se je hotel izogniti nevarnostim in izročiti oblast voditelju zmernega socializma Prieti, toda španski Lenjin — Largo Caballero je to preprečil, ker je slutil, da je za njegovo revolucionarno črto mnogo bolje, če se levičarske meščanske stranke obzrgajo z odgovornostjo za kaos in anarhijo, ki sta neizbežna, kakor da se obrabi socializem, ki bo kasneje lahko prevzel popolnoma v svoje roke oblast in državo ter jo izoblikoval po svojih revolucionarnih načelih.«²

Po petih dneh državljanske vojne v Španiji klerikalni Slovenec v svojem uvodniku prinaša že naslednji komentar: »Danes že lahko mirno trdimo, da gre v Španiji za organiziran naval mednarodnega breznarodnega boljševizma na špansko postojanko, ki je samo etapa v bojnem načrtu Kominterne, ter za ravno tako organiziran odpor vseh nacionalno čutečih državljanov brez obzira na idejno usmerjenost, ki svoje domovine nočejo brez boja predati v roke boljševizmu. Državljska vojna v Španiji s tem preneha biti žalosten dogo-

¹ Slovenec, 18. julija 1936.

² Ravno tam.

dek v španski zgodovini, ampak postaja dogodek čigar pomen je svetovnega obsega. To kar vidimo danes v Španiji, je del svetovne bojne fronte komunizma, ki se drugih narodov nič manj ne tiče kot ubogega španskega ljudstva.«³

Dan pozneje komentira »Slovenec« razplet v republikanskem taboru na zajedljiv način: »Madridska vlada je igrala zelo slabo vlogo. Kajti povsod, kjer so zmagale vladne čete, ni vzela oblasti v svoje roke, temveč jo je prepustila komunistom, ki so ubijali vse pred seboj, celo one častnike in vojake, ki so ostali zvesti republiki.«⁴

V začetku avgusta 1936, ko so se v Sloveniji začele občinske volitve, na katerih je proti vladajoči klerikalni stranki, povezani z Beogradom v vladno stranko, nastopila tudi majhna slovenska ljudska fronta, komunistov, krščanskih socialistov, levih kmetijcev in levih narodnih demokratov, je Slovenec takole pisal o ljudski fronti: »Mnogo slišimo zadnje čase govoriti o »ljudskih frontah«. Iz raznih okolnosti, ki spremljajo ta pojav v poedinih deželah, moremo sklepati, da gre za jako taktičen manever mednarodnega komunizma, ki upa, da bo na političnem prizorišču mogel nastopati tudi tam, kjer bi komunizem v vsej svoji goloti ne bil dobrodošel, ali celo popolnoma nemogoče« . . .⁵

Krščanski socialisti so takšnemu pisanju poskušali parirati z načelnim protifašističnim stališčem v uvodniku Velik boj v svojem glasilu Delavski pravici 6. avgusta.

V njem so zapisali, da se v sedanjem času bijeta krvavo in nekrvavo med seboj dve načeli glede urejanja odnosov v človeški družbi in državi — »načelo demokracije in načelo fašizma«.

V nadaljevanju članka so zatrjili, da se je vendarle zadnje leto razmerje sil na celi črti močno spremenilo. Demokratične sile v evropskih državah so se začele zbirati in pripravljati. »... Zakaj je trajalo kar skoraj nekaj let, da je prišla demokracija do sape? Zato, ker so demokracijo povsod zapustili prav tisti, ki so bili od francoske revolucije njeni stoletni nosilci; tisti ki so bili v prvih vrstah boja proti ostankom srednjeveškega fevdalizma in absolutizma — to je malomeščani. Srednji sloji in njihovi voditelji so sramotno zatajili svoja dolgoletna, tako slovesno proglašena načela in se vdinjali fašizmom in diktaturam . . . Kdo je ostal v teh časih demokrat? Mali človek: kmet, delavec, obrtnik — ljudstvo. Ta množica pa je ostala razen delavskega stanu skorajda brez voditeljev, ki jih je dotlej jemala iz kroga ljudi malomeščanske miselnosti. Ljudstvo se odloča počasi, pa trdno in nezmotljivo. In ljudske množice so se začele zgrinjati okoli svoji starih načel — demokracije.«⁶

Klerikalna stranka je v svojih poročilih o španski državljanski vojni brenkala na verski čut slovenskih ljudskih množic. Napihovala je proticerkvene izgrede v republikanskem taboru in poskušala pokazati politični boj v Španiji kot versko vojno. Med drugim je Slovenec pisal: »Grozna so poročila, ki že nekaj tednov pretresajo svet o divjanju državljanske vojne v Španiji. Toda vse kaže, da se je najhujši srd podivjanih množic razbil na katoliško cerkev in

³ Slovenec, 23. julija 1936.

⁴ Slovenec, 24. julija 1936.

⁵ Delavska pravica, 6. avgusta 1936.

⁶ Slovenec, 9. avgusta 1936.

njene služabnike. Španski katolicizem mora trpeti najhujše preganjanje, kar jih je katoliška cerkev doživela v tem stoletju. V nepomirljivi besnosti, ki jo stopnjuje še hujskanje iz Moskve je bilo pomorjenih na stotine duhovnikov...⁷

Klerikalni propagandi so kot naročeni prišli stalinski procesi proti starim boljševiškim voditeljem. Z naslovi kot »Stalin postrelil 16 Lenjinovih tovašev« in o »revoluciji, ki žre svoje otroke« so dokazovali protinaravnost in nečlovečnost boljševizma.⁸

Klerikalni ideologi v svojih propagandnih člankih v septembru demagoško napadajo brezosebni in brezimenski kapitalizem, ki da je plod židovskega duha. Iz tega se je po njihovem razvilo zlo masonstva in komunizma; ugotavljajo, da so vsi vodilni komunisti od Marxa do Trockega Židje.⁹

Ob nastopu vlade Larga Caballera Slovenec nekritično sovražno piše, da so s tem v Španiji prevzeli oblast v svoje roke skrajni ekstremisti, da se je Caballero popolnoma povezal s Komunisti.¹⁰

Tako je sicer levo demokratično usmerjeni Atom v svojem članku Vprašanje Španije pod vplivom desničarske klerikalne propagande pisal, da se v Španiji bije boj med nacionalisti in marksisti.

Njegovo razmišljanje je zanimivo in kaže njegove simpatije za nižje sloje ljudstva, za demokracijo in za samoodločbo narodov. »Dvojno vprašanje, katero je privedlo Španijo v sedanjo nesrečo, je nacionalno in socialno vprašanje... Kakor je razvidno iz časopisov in je bilo poznavalcem razmer znano že prej, so v Španiji tri različne narodnosti... Kastilci, Katalonci in Baski. Vladajoči narod so Kastilci, oba druga Katalonci in Baski pa se borita zoper to nadvlado in skušata uporabiti sleherno priliko, da bi prišla do svoje politične samostojnosti ali vsaj avtonomije. Drugo enako pereče vprašanje pa je rešitev agrarne reforme.«¹¹

Avtor nato pove, da v Španiji obstajajo še vedno velika veleposestva — latifundije, katerih lastniki so magnati, obdelujejo pa jih kmetje — delavci, ki so prav sramotno nizko plačani.

Avtor pravi, da so napravili napake tako nacionalisti, kakor tudi marksisti. Nacionalisti niso hoteli dati avtonomije Kataloncem in Baskom in tudi niso hoteli, boječ se zamere magnatov, izvesti agrarne reforme. Kar bi lahko po pameti rešili prej, se rešuje sedaj s prelivanjem krvi.

O marksističnih napakah pravi sledeče: »Pravilno je njihovo načelo, da se bore za pravice zatiranih in razžaljenih, toda ostali so samo pri načelu vse drugo je odpadlo. Začeli so z umori voditeljev nasprotnih strank ter javno in prikrito grozili, ... toda pozabili so na staro pravilo, da sila rodi protisilo in da nasprotnik, če je le količkaj pri pameti, ne bo čakal, da ga bodo zaklali.«¹² Avtor kritizira še marksistično preganjanje Cerkve.

Krščanski socialisti v prvih mesecih niso znali parirati takšnemu pisanju, ker niso imeli dobrih informacij. Od jeseni 1936, od nastopa vlade Larga Ca-

⁷ Slovenec, 29. avgusta 1936.

⁸ Slovenec, 26. avgusta 1936.

⁹ Slovenec, 5. septembra 1936.

¹⁰ Slovenec, 6. septembra 1936.

¹¹ Delavska pravica, 17. septembra 1936.

¹² Ravno tam.

ballera, pa pišejo v svojem glasilu Delavska pravica v njegov prid. Spomladi 1937 je katoliško in vso slovensko javnost močno vznemiril članek znanega krščanskega socialista, pesnika in publicista Edvarda Kocbeka Premišljevanje o Španiji objavljenega v ugledni katoliški leposlovni reviji Dom in svet. S svojim člankom je Kocbek postavil na glavo vse dotedanje klerikalno prikazovanje Španije. V članku je povedal v glavnem naslednje: Španska državljanska vojna ima družbeno gospodarske in ne verske vzroke. Opozoril je na nesocialno razdelitev zemlje in na prevlado kapitala, ki ju je meščansko krščanstvo dopuščalo in podpiralo. Pokazal je, da je veliko kriva duhovščina, ki je nadzorovala vzgojo naroda, a se zanjo ni brigala, ampak je živela za denar in se ni menila za bedo ljudstva. Tako se je ob izbruhu vojne jasno postavila na stališče nazadnjaškega meščanstva, ker je s tem branila svoje gospodarske privilegije. Med duhovščino je zmagal družbeni, ne pa verski čut.

Kocbek je poudaril, da se je proti zakoniti vladi uprla politična reakcija, ki si je pridobila zavezništvo reakcionarne vojske. Dežela se je razdelila na fašiste in protifašiste. Upor je protizakonit. Fašistični generali ga opravičujejo, češ da so tako preprečili boljše vzhajanje. Toda Kocbek navede mnenja mnogih treznih naprednih španskih katoličanov, da pred državljansko vojno komunistične Španije ni bilo in da je protikomunizem samo izgovor za nastopanje proti demokraciji in delavskemu razredu. Kocbek je nato zatrdil, da sovražnosti proti katoličanom in Cerkvi ni bilo v republikanskem političnem načrtu, ampak je le delo neodgovornih posameznikov, ker so se predstavniki cerkve povezali z generali, fevdalci in desničarskimi ideologi proti ljudstvu.¹³

Spričo teh Kocbekovih trditvev, zlasti spričo trditve, da je krivoverstvo duhovno junaštvo, je zadivjal v klerofašističnem taboru velik vihar. Najprej in najostreje je Kocbeka in katoliške levičarje napadla Straža v viharju, glasilo mladega klerofašističnega intelektualnega naraščaja. Očitala je uredništvu Doma in sveta nepoučenost in širjenje pohujšanja ter zahtevala od njega popolno kapitulacijo, npr. v takem tonu:

»Že večkrat smo terjali od vas odgovor pa ga nismo dobili. Ne dovolimo vam bojzaljivega izmikanja, kajti storili ste veliko zlo: kriti za ščitom katolicizma, deklarirani za katoliške intelektualce ste vršili propagando za svetovno brezboštvo. Šli ste mimo jasnih izjav sv. očeta, preslišali vse njegove jasne izjave o Španiji, ni vas zanimala najnovejša okrožnica o boljše vzhajanjem komunizmu, vrgli ste med nepoučene ljudi apologijo marksističnega nasilja v Španiji, v svoji ošabni neresnosti ste v tabernakljih španskih cerkva videli skrite bombe. Prizadevanja krščanske Španije in njenih sinov, da branijo in obude pravice ter čast Boga in vere, za vas ne predstavljajo drugega kot »fašistično reakcijo«. Tak vulgarni ton tako neznanstveno sklepanje je doslej bilo lastno marksističnim propagandnim tednikom. Sedaj pa je ta slog prevladal tudi v literarni reviji Dom in svet... Vemo za mnogo primerov, ko je bilo Kocbekovo premišljevanje predmet protiverske in proticerkvene propagande raznih marksističnih krožkov in sokolskih pripadnikov. Kdo bo tisti, ki bo to pohujšanje opravil?«¹⁴

¹³ Dom in svet, št. 1—2, april 1937.

¹⁴ Straža v viharju, maja in junija 1937.

Sledil je pritisk katoliškega tiskovnega društva na urednike Doma in sveta in zahteval, da Kocbek prekliče članek in da v bodoče gredo vsi članki, ki zadevajo vero in moralo na predhodno cenzuro na škofijski ordinariat.

Uredniki Doma in sveta, demokratični katoličani teh pogojev niso hoteli sprejeti in so odstopili in ves spor pojasnili v posebni brošuri, ki je izšla spomladi prihodnje leto.

V štirih nadaljevanjih dolgem članku v dneh od 16. do 20. junija 1937 je Kocbeka v Slovencu ostro napadel sam ideolog avtoritarne korporativistične smeri, univerzitetni profesor dr. Lambert Ehrlich.

V svojem nastopu je ostro pobijal Kocbekove trditve, toda argumentacija mu je bila dokaj šibka, pač apriorno antidemokratično in antisocialistično stališče. O tem zgovorno pričajo že naslednji pasusi iz njegovega članka: »Kocbek imenuje fašizem reakcijo, kar tudi je — vendar samo v gotovem smislu. Fašizem nikakor ni reakcija v političnem in socialnem pogledu, pač pa je izrazito reakcija na marksizem in boljševizem. Povsod kjer imamo v Evropi fašistične in polfašistične države, povsod se je mogel razviti in postal močan le kot organiziran odpor proti rastoči boljševizaciji države. To je tako jasno moč opazovati v vseh teh deželah, da je npr. vodja belgijskih zmernih socialistov Spaach nedavno svaril marksiste, naj se ne vežejo s komunisti v ljudsko fronto, ker bi to v Belgiji nujno pomagalo do zmage fašizmu, to je Dege-reller...«¹⁵

Ehrlich je ostro kritiziral Kocbeka zaradi njegovih očitkov, da cerkev iz svojega meščanskega socialnega čuta simpatizira s fašizmom. Ehrlich odgovarja takole: »Tu bi nam moral Kocbek odkrito povedati svoje mnenje, kaj vse on smatra za fašizem. ... Moramo opozoriti, da v njegovem članku izzvenijo v celotnem konkretni izrazi »fašist« prav v istem smislu, v kakršnem tiranizirajo marksisti vsakogar, ki ni z ljudsko fronto oziroma s komunizmom«...¹⁶

V začetku avgusta je Kocbeka v škofijskem listu obsodil sam ljubljanski škof dr. Rožman, češ da so njegove ocene herezije popolnoma zmotne in nasprotujejo nauku katoliške cerkve.

Razprava o Kocbekovem članku je močno odmevala v katoliških študentskih vrstah, kar je prišlo zlasti do izraza na študentskem kulturno socialnem tednu v Bohinju, avgusta 1937. Tu so desno klerofašistično usmerjeni študentje napadli dvoumnosti in meglenost kulturnega tedna. Kot odgovor na to so v jeseni vsi levi katoliški študentje pod vodstvom krščanskih socialistov izstopili iz vseh katoliških akademskih klubov razen iz enega — Zarje in se skoncentrirali v tem edinem. Spremenili so ga v svojo neosvojljivo trdnjavo, ki je nato v letih pred okupacijo odigral pomembno vlogo v povezovanju politične levice na ljubljanski univerzi in v širši slovenski javnosti.

Kocbeka je branilo glasilo krščansko socialističnega sindikata Delavska pravica, in opozarjalo na nevarnost preostre brezobzirne politične borbe. Članekar v Delavski pravici govori o Kocbekovih dobrohotnih namerah prinesiti v španskem vprašanju še nove vidike, ki lahko dajo bolj celovito in objektivno sliko.

Nato pa pove, da tako grobi napadi na Kocbeka, v katerih ga dolžijo nepravlega krščanstva in celo komunizma, nimajo vzroka samo v različnem gle-

¹⁵ Slovenec, 16. junija 1937.

¹⁶ Ravno tam.

danju na španske zadeve, ampak so pogojeni z domačo situacijo: »Jasno in očitno je, da so bili dogodki, ki smo jih zadnje mesece pri nas doživljali v zvezi z vprašanjem Španije, mogoči le zaradi posebnih razmer, kakršne so nastale v naših vrstah v teku zadnjih let. Ti dogodki namreč kažejo, da je v našem katoliškem krogu prevladala peščica najbolj ozkih zato pa bolj nestrpnih in nasilnih ljudi, ki proglašajo samo sebe za neko katoliško elito, torej za nekaj izbranega in boljšega, vsem tistim pa, ki se ne morejo vselej slepo podrediti njihovim nazorom in ciljem, odrekajo vso pravovernost ter jih obsojajo kot nekake krivoverce ali vsaj mlačne katoličane...«¹⁷

Slovenski komunisti so razumljivo podpirali boj španskih demokratov kar so izražali v svojem legalnem in ilegalnem tisku. Tako je sam ustanovni kongres KP Slovenije, aprila 1937 na Čebinah, sprejel pozdravno pismo Komunistični partiji Španije in njenemu sekretarju José Diazu, v katerem pravi, »da v tem trenutku, ko s ponosom in radostjo odkrivamo novo stran v razvoju slovenskega delavskega gibanja in osvobodilne borbe zatiranega slovenskega naroda, velja naša prva misel in naš prvi goreči bratski pozdrav Vam, junaška brigada svetovnega proletariata in v Vaši podobi plemenitim narodom Španije, ki krvave v svetem boju proti barbarkemu mednarodnemu fašizmu.«¹⁸

Mesec dni nato je v glasilu KPJ Proleterju izšel članek španskega borca Dragotina Gustinčiča z naslovom Slovenski fantje v obrambi svobode španskega ljudstva, v katerem je med drugim zapisal tudi naslednje »Slovenski proletariati, posebno oni v ameriški in francoski emigraciji in slovensko delovno ljudstvo na splošno, je pravilno ocenilo naše delo in naš boj za obrambo svobode španskega, katalonskega in baskovskega naroda. Danes vidi vsak pošten delavni Slovenec, da je predpogoj za našo svobodo, za ostvaritev naše stoletne zahteve po Zedinjeni Sloveniji, zmaga nad fašizmom. Brez zmage nad fašizmom ne more biti samoopredelitve slovenskega naroda...«¹⁹ Svojo podporo španskim demokratom in republiki so slovenski komunisti izkazovali z dejanji. Odhajali so v Španijo, organizirali to odhajanje tudi za ostale demokrate in antifašiste, kjer so se vključevali v mednarodne brigade in z življenjem branili špansko demokracijo.

Na domačih slovenskih tleh je KPS v času španske državljanske vojne propagirala široko demokratično ljudskofrontno politiko, v kateri je poudarjala spoštovanje in enakopravnost svojim zaveznikom drugačnega političnega in svetovnega nazora.²⁰

Socialisti niso imeli legalnega statusa politične stranke. Toda že v času šestojanuarske diktature, takoj po razpustu stranke in tudi pod vlado JRZ so ohranili strankin aparat. Svojo dejavnost so poslej osredotočili v zbiranju zaupniške mreže okoli organa »Delavska politika«, sindikalnih podružnicah v okviru Strokovne komisije z listom »Delavec«, včlanjene v URSSJ. Zelo živahno pa so delovali v okviru delavsko kulturne organizacije »Svoboda« in

¹⁷ Delavska pravica, 22. julija 1937.

¹⁸ Za pobratenje slovenskega naroda, brošura z dokumenti ustanovnega kongresa na Čebinah, izdana v Moskvi spomladi 1937.

¹⁹ Proleter, maj 1937, št. 5.

²⁰ J. Prunk, Mesto čebinskega manifesta med slovenskimi narodnimi programi. Izročilo Čebin (Posvet ob 50. obletnici ustanovnega kongresa KPS in prihoda Josipa Broza Tita na čelo KPJ), Ljubljana 1987, str. 203—204.

po njenem razpustu, marca 1937, ustanovljeni »Vzajemnosti«, z glasilom »Vzajemna svoboda«. Socialistično delavstvo pa je kaj kmalu prišlo v nasprotje z novim režimom JRZ (razpust »Svobode«, prepoved obnovitve socialistične stranke, nasilje pri občinskih volitvah 1935/38, favoriziranje nove režimske sindikalne organizacije Zveze združenih delavcev (ZZD), vse večja centralizacija finančnih in drugih gospodarskih ustanov itd.). Vse to je zaostriло že tako tradicionalno ideološko nasprotje med marksistično usmerjenim delavstvom in povečanim političnim katolicizmom. Temu nasprotju pa je izbilo dno napeto ozračje okoli obravnave španske državljanske vojne, ki jo je napredna javnost sprejemala kot uvod v drugo svetovno vojno.

Socialisti so si tudi v obdobju JRZ močno prizadevali za obnovev oziroma ustanovitev svoje stranke, tokrat pod imenom Zveza delovnega ljudstva. Toda v totalitarizmu vse bolj usmerjena vlada je vsak poskus ustanovitve zatrla, celo več, nekaj mesecev pred aprilskim zlomom 1941 je razpustila tudi socialistično sindikalno organizacijo. Program sicer neustanovljene Zveze delovnega ljudstva z organom »Ljudski glas« je 1935 vseboval med drugim tudi boj proti fašizmu in težnjo po organiziranju države na podlagi državljanske enakopravnosti, demokracije in svobode, podpiranje politične mednarodne razorožitve, kolektivne zaščite miru in priznanje Sovjetske Rusije.²¹ Okoliščine in potek španske državljanske vojne pa so te zahteve programa ob hkratnem prizadevanju za svojo »enotno socialistično delavsko fronto« postavile povsem v ospredje in tako poglobile in utrdile protifašistično orientacijo slovenskih socialistov. Zlasti prek delavsko kulturne organizacije Vzajemnost je od spodaj med člani, pretežno mladimi, ki so bili dovetnejši za gesla Ljudske fronte, vse do okupacije potekala diferenciacija, s čimer se je krepilo levo krilo socialistov. To se je kazalo v naslednjem obdobju v različnih oblikah narodno-obrambnega gibanja.

Tako je socialistični tisk, bodisi v rokah leve »Ljudski glas« ali oficialnega vodstva »Delavska politika« ali zmernejšega krila »Vzajemna svoboda« (1937—1940) (kamor so pisali tudi levičarji), v dokaj objektivni luči prikazovali boj republikanske Španije. Zlasti je obsojal in komentiral nevtralnost držav zahodnih demokracij in jo prikazoval kot sila škodljivo posledico za republikance ob pripravljenosti takojšnje in izdatne pomoči nacistične Nemčije in fašistične Italije Francovim upornikom. Ko je vsakokratna številka »Delavske politike« prinašala dnevna poročila s španskega bojišča je predvsem v letu 1937 in 1938 pisala v duhu U. Sinclairjevega kreda »No pasaran«, kar je postalo tudi geslo bojujočih se republikancev.²² Socialistični tisk pa je najbolj zadel konservativni del klerikalne stranke s tem, ko je slovenskemu delavcu in kmetu razkrival prave vzroke in ozadje bratomorne vojne in očital »voditeljem slovenskega naroda« nepoštenost do svojih privržencev, ko jih celo s »španskim primerom« zaslepljajo in zavajajo. Tako je »Delavska politika« večkrat ogorčeno komentirala »Slovenčevo« razlago španske državljanske vojne in posredno podprla E. Kocbeka. Celó omogočili so mu, da je spregovoril v okviru Ljudske uni-

²¹ Ljudski glas, Glasilo delovnega ljudstva z rubriko Kmečki vestnik 1. avgusta 1935, št. 3, Delavska politika, 4. september 1937, št. 17.

²² Delavska politika, 30. aprila 1938, št. 35; ibidem, 28. avgusta 1937, št. 69; ibidem, 1. septembra 1937, št. 70; ibidem 11. septembra 1937, št. 73; Delavska politika, 29. januarja 1938, št. 9; ibidem, 9. marca 1938, št. 20.

verze tudi o usodi malega baskovskega naroda.²³ »Vzajemna svoboda« pa je po fašističnem bombardiranju Guernice, o katerem je »Slovenec« pisal, da so jo uničili »rdečkarji« zaradi taktičnih razlogov, ogorčeno obsojala »Slovenca« in poudarila, da je tudi vse francosko katoliško časopisje obsodilo to barbarsko fašistično dejanje. »Vzajemna svoboda« je tudi spraševala: »V čigavi službi je torej »Slovenec«? Katera stran ogroža mir? Kdo torej ruši vero?,²⁴ kar je znova potrdila licemerstvo slovenskih klerikalcev in se je kot kulturna revija odločno postavila na stran tudi poznejši obtožujoči Picassovi »Guernici«, ki jo je v znak protesta proti fašizmu objavila skoraj vsa napredna svetovna javnost. Omenimo naj, da so se nekatere delavske organizacije udeležile tudi raznih prireditvev v okviru »Španskega tedna« julija 1937, ki ga je organizirala Slovenska ljudska fronta. Prireditve so izzvenele kot solidarnost z zahtevo po učinkoviti podpori španski republikanski vojski. »Ljudski glas« pa je prinesel januarja istega leta poročila, povzeta po zagrebški »Istri« in antifašistični »Giustizia e Libertà«, o junaškem boju prostovoljcev iz Julijske krajine in Istre (slovenska — hrvaška narodna manjšina v Mussolinijevi Italiji), ki se borijo v mednarodnih brigadah na strani republikancev.²⁵ Seveda velja takšno stališče jugoslovanskih in tako slovenskih socialistov, zlasti desnih, oceniti predvsem v luči tradicionalnega mednarodnega socialističnega internacionalizma in v tem primeru še posebej do španskih socialistov, ki so v hudi preizkušnji državljanske vojne, in nikakor ne toliko skozi prizmo naklonjenosti do ljudskofrontnega povezovanja na Slovenskem in tako do španskih komunistov oziroma privržencev kominternine Ljudske fronte. To trditvev je treba sicer diferencirano obravnavati, vendar v tesni povezavi z vprašanjem odnosa slovenskih socialistov do enega najbolj pomembnih vprašanj Ljudske fronte, to je njihov odnos do enotne delavske fronte. Tu pa se socialisti kažejo v drugačni luči. Slovenski komunisti so namreč po sprejetju čebinskega manifesta opuščali zgolj razredno politiko delavstva v ožjem smislu in se usmerjali k slovenskemu narodu kot celoti. Pri tem so si kot konkretizacijo manifesta prizadevali med drugim za združitev slovenskega delavskega razreda, ki je bilo politično in ideološko razcepljeno, za enotnost strokovnega in političnega gibanja, kar bi vsekakor povečalo obrambno moč naroda v boju proti agresiji domačega fašizma, kot sosednih držav. Toda socialisti so namerno prezrli novo partijsko usmeritev oziroma jo prenapeto povezovali le s kominternino politiko. Četudi je npr. KPS prek partijskega legalnega glasila Delavski list (izhajal je le od junija do decembra 1937) in v letu 1937 izdane brošure: Leskošek-Kardelj: »Za enotnost slovenskega delavstva« stremela za tem, da bi socialisti videli tudi v demokratičnih katoliških množicah in narodnih socialistih enakopravnega partnerja v boju za narodno enakopravnost, kruh, svobodo in mir, in da bi okrepili hkrati opozicijske sile v državi, so v tem času socialisti vse bolj prehajali v ofenzivo proti komunistom.

²³ Delavska politika, 15. januarja 1938, št. 5. Članek: Spoznanje prihaja... Toda ne marajo ga, ibidem, 9. aprila 1938, št. 29. Poročilo: Problem malega naroda...

²⁴ Vzajemna svoboda, maj 1937, št. 5. Članek: Slučaj Guernice.

²⁵ Ljudski glas, 1. januar 1937, št. 1. Članek: Slovenci na Španski fronti; Primerjaj še novejšo delo: Marco Puppini, In Spagna per la liberta. Antifascisti Friulani, Giuliani e Istriani nelle guerre civili spagnola 1936—1939. Trst—Videm, 1986.

Poleg tega, da so zavrnilo sodelovanje pri ustanovitvi Enotne delavske stranke že leta 1935,²⁶ so leta 1937 izstopili tudi iz Lončarjeve »Slovenske zemlje« in tako posredno tudi iz kmečko-delavskega gibanja.²⁷ Zlasti v letu 1937, ko so socialisti pričeli izločevati vse »razdiralne elemente« (komuniste in njihove simpatizerje) iz Strokovne komisije, so ta gnev do komunistov idejno navezovali skozi zadnje dogodke v SZ in tako kar neposredno obsodili tudi Ljudsko fronto v Španiji. »Delavec« je tedaj pisal, da stalinske čistke v Moskvi ne prinašajo nič dobrega mednarodnemu delavskemu gibanju, ki so ga že tako in tako razklali skrajneži. Ti so tudi tisti elementi, ki so »zagrešili kopico ogabnih zločinov« tudi v Franciji in zlasti v Španiji, »ki mečejo znova jabolko spora med ljudstvom«. ²⁸ Socialisti, ki so torej vztrajno odklanjali pobude in prizadevanja KP za akcijsko oziroma enotno delavsko fronto, za katero se je po zatrtju Delavskega lista potegoval Glas delavca, so na drugi strani odklanjali tudi, kot so jih imenovali, »delodajalske organizacije«, tako Narodno strokovno zvezo (NSZ), kot Zvezo združenih delavcev (ZZD). Te naj bi bile le politično orodje delodajalske reakcionarne buržoazije, ki imajo namen utrjevati njihovo pozicijo tudi v političnih strankah, kot je zapisal Delavec.²⁹ Čeprav so odklanjali krščansko socialistično delavstvo, to je bilo v vsem tem obravnavanem času med pomembnimi pobudniki akcijske enotnosti oziroma ljudskofrontnega povezovanja, so jim socialisti priznavali uspehe v boju s klerofašistično ZZD in pisali, da se imajo zahvaliti predvsem delavskemu elementu v svojih vrstah.³⁰ Medtem ko so Ljudsko fronto odklanjali, so socialisti »zaradi konsolidacije konstruktivnih sil« podpirali Združeno opozicijo (ZO) kot »potrebo po najširšem in nesebičnem demokratičnem sodelovanju vseh duhovnih, kulturnih in gospodarskopoličnih sil« v državi. Obenem pa so ZO tudi kritizirali kot »nekakšno gibanje privilegiranih plasti v državi« in hkrati poudarjali svojo politično samostojnost. Tako naravnani so se udeležili skupščinskih volitev decembra 1938 z JNS na opozicijski Mačkovi listi.³¹

Večjo sprejemljivost vodstva slovenskih socialistov do enotne delavske fronte je zaslediti spomladi 1939, torej že po IV. kongresu URSSJ aprila 1938 in kongresu Strokovne komisije maja 1938 in ob vse bolj rastoči ofenzivi klerofašistov na marksistično delavstvo. Sredi aprila 1939 so po pogajanjih z drugimi sindikalnimi vodstvi socialisti sodelovali pri ustanovitvi Osrednjega strokovnega odbora za Slovenijo, ki naj bi predvsem vodil medsebojna posvetovanja in koordiniranje akcij strokovnih organizacij, izdali so tudi skupno spomenico.³² Toda pozneje je še prihajalo med socialisti in komunisti do hudih obtožb, tako na idejnopolitičnem kot na strokovnem področju. Povod za to so bili tako zunanjepolični kot notranjepolični dogodki. Poraz republikanske Španije marca 1939 in zmaga Francovega fašizma, kriza Ljudske fronte v Evropi

²⁶ Alenka Nedog, Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji. Ljubljana 1978, str. 55, 56.

²⁷ Delavska politika, 7. julija 1937, št. 54, Članek: »Gibanje« dr. Kukovca.

²⁸ Delavec, 15. junij 1937, št. 6, Članek: Temelji so nedotakljivi. Primerjaj tudi Delavska politika, 5. marec 1938, št. 19; ibidem, 12. marec, št. 21.

²⁹ Delavec, 15. aprila 1937, št. 4. Članek: Na važnem razdobju.

³⁰ Ibidem.

³¹ Delavska politika, 22. septembra 1937, št. 76; 2. oktobra 1937, št. 79; Delavska politika, 30. aprila 1938, št. 30; ibidem, 21. junija 1938, št. 56.

³² France Kresal, Nastajanje akcijske enotnosti slovenskega delavstva, v zborniku: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1966, št. 1—2, str. 74, 75.

in tudi na domačih tleh po paktu Hitler—Stalin so seveda prispevali, da je bil kot kamen spotike še vedno med drugim očitak neučinkovite sovjetske pomoči republikanski Španiji. Ti očitki so posebej prišli do izraza ob širjenju letakov in ob akcijah Slovenske ljudske pomoči, prek katere je partija pozivala vso slovensko demokratično javnost k pomoči španskim prostovoljcem, ki so ostali v Franciji. Sicer pa je socialistično vodstvo, ki je odklanjalo ljudskofrontno povezovanje in si pravzaprav ves čas prizadevalo ustanoviti oziroma obnoviti svojo stranko, nasploh ostajalo trd oreh za komuniste, kar je vplivalo tudi na sektaško oceno tretje pokrajinske konference KPS junija 1940 na Vinjah.³³ Tu ne smemo prezreti vpliva kominternine direktive, ko je partija v času krize po omenjenem paktu znova zavestno pričela poudarjati razredno politiko in pa po sovjetsko—finski vojni znano stališče socialistov do SZ, oziroma do vojne, kar je poglobilo načelno razhajanje med komunisti in socialisti. Vendar kaže glede na preteklo taktiko partijske ljudskofrontne politike—povezovanja z ljudskimi množicami v bazi in na dogodke po aprilskem zlomu 1941 poudariti tole: Čeprav so socialisti odklonili pristop k Zvezi delovnega ljudstva Slovenije (ZDLS) — novi obliki ljudskofrontnega povezovanja jeseni 1939, velja upoštevati stvarnejšo oceno, ki jo vsebuje osnutek razglasa ZDLS: »Kaj hočemo?« 3. septembra 1939. V njem je med drugim zlasti poudarjen pomen strnjenega delavskega razreda in posredno priznanje socialističnemu delavstvu, ki je »kljub separatizmu socialističnega vodstva« odigralo in hkrati ohranilo pomembno vlogo zbiranja tudi v prihodnje.³⁴ Ob tem naj omenimo le še to, da je režim JRZ konec leta 1940 razpustil tudi socialistični sindikat Strokovno komisijo, oziroma URSSJ in da se je v okviru Delavske enotnosti vključilo v OF sprva članstvo razpuščene Strokovne komisije, po nemškem napadu na SZ pa tudi del vodstva socialistične stranke.

Po padcu režima JNS so slovenski liberalci v opoziciji na podlagi programa »pohorske akcije« še nadalje vztrajali na ideji jugoslovanskega unitarizma, čeprav so se zavzemali za sistem »najširše samouprave«. Toda JNS je zaradi zavračanja zgodovinskega obstoja narodnih individualnosti v državni politiki, v Sloveniji vse bolj razpadala. Nastajale so opozicijske skupine, oziroma gibanja okoli novih glasil, ki so poudarjale s tega ali onega zornega kota rešitev slovenskega narodnega vprašanja. Diferenciaciji znotraj liberalnega tabora pa je od srede 1936 še dodala novega netiva španska državljanska vojna, do katere je zaradi njene razsežnosti imela JNS drugačno stališče kot slovenski del JRZ ali levo opozicijsko, zlasti pa Slovenska ljudska fronta.

Slovenski del JNS: Kramerjev krog z organom »Jutro« in Pucljev (preostali pristaši stanovske organizacije Zveze slovenskih kmetov oziroma nekdanje Slovenske kmečke stranke) z glasilom »Kmetški list« sta začetek spopada v Španiji spremljala s kronističnimi poročili, tako o boju španskih republikancev kot Fracovih upornikov. V svojem tisku sta niansirano naglašala vzroke svoje nevtралnosti, vzgled pa so jim bile zahodne demokracije, predvsem

³³ ZA CK ZKS, Resolucija, sprejeta na III. (napačno I.) pokrajinski konferenci Komunistične stranke Slovenije, junija 1940, III. Krah slovenskih meščanskih strank; Alenka Nedog, citirano delo str. 223—228.

³⁴ ZA CK ZKS, fasc. Letaki ZDLS, št. 3, Osnutek razglasa Zveze delovnega ljudstva Slovenije, 3. septembra 1939, str. 2—5.

Francija. »Nihče seveda ne misli in ne trdi, da bi bili komunisti popolnoma nedolžni pri sedanjih španskih dogodkih. Enako pa je gotovo, da imajo pri njih svoje roke osobito one države, ki so najdlje od komunizma,«³⁵ je Jutro s takim stališčem poudarjalo svojo nevtralnost in se postavilo na stran Male antante. Konec septembra 1936 je tako v uvodniku »Igra z ognjem« z zadovoljstvom naznanjalo Jutro vnovično izjavo Male antante o nevtralnosti, ki so jo potrdili s sklepi bratislavske konference tudi do španskih dogodkov. Tedaj ji je Jutro hkrati izražalo svojo podporo z naslednjim stališčem: »Poskus z vnašanjem političnih ideologij na mednarodno področje, moramo z vidika naših državnih interesov reči, da so ti poskusi le nesrečna igra z ognjem, ki jo v sedanji mednarodni napetosti še posebej odklanjamo. Mednarodne fronte na ideološki bazi — pa naj bodo protifašistične ali protikomunistične, so nesmisel, ki se upira vsakemu realnemu pojmovanju mednarodnega življenja — predstavljajo pa resno nevarnost za mir.«³⁶ Slovenski liberalci v JNS, ki so tako sprva zavračali protiboljševiško fronto, zavračali ali pa se izmikali tudi protifašistični, so trčili na eni strani na klerikalce in na drugi na demokratično opozicijo znotraj svojih vrst: Ribnikarjeva skupina okoli »Večernika«, Pucova okoli »Slovenske besede« in na privrženca ljudskofrontnega povezovanja: dr. V. Kukovčevu kmečko-delavsko gibanje okoli »Slovenske zemlje«, za njo »Neodvisnost«, Zveza kmečkih fantov in deklet (ZKFid) z »Grudo«, demokratično krilo Sokola, z revijo »Sokol«.

Nasprotje med slovenskimi liberalci in klerikalci so od jeseni 1936 dalje poglobljale strankarske strasti v volilnem boju 1936/38, neuspeli obisk predsednika JNS generala Živkovića v Sloveniji. Temu pa so dodale svojo težo še polemike ideološke narave, ki jih je izzvala goreča protiboljševiška propaganda klerikalnega vrha. Zlasti klerofašisti so vzroke španske državljanske vojne prikazovali predvsem z vidika »verskih bojev«, kar je v liberalnem taboru še povečalo protiklerikalni srd. Še posebej v ozračju spora okoli konkordata v Stojadinovičevi vladi, ki je zadeval tudi sokolske organizacije. V tem kontekstu je tudi razumeti podporo Edvardu Kocbeku, ki jo je izražal liberalni tisk, tudi oficijelnega vodstva. Prvotno tezo o povezavi z od konca 1936. leta vse ostrejšo vatikansko protiboljševiško propagando z napadalnim nemškimi nacizmom, s »križansko vojno«, kar naj bi imelo za posledico zrušitev versajske Evrope in s tem Jugoslavije, je liberalni vrh opuščal. Pa tudi nacionalistični krog študentov okrog lista »Naša misel« glasilo Mlade JNS. Sicer pa za ta list, ki je zagovarjal »avtoritativno« demokracijo in »nacionalni solidarizem« velja poudariti, da je že kmalu pisal v prid Francovim nacionalistom, s čimer je odkrival svoj pravi profašistični značaj,³⁷ še posebej v odnosu do mirovnega gibanja 1936 leta. Poslej so prihajali v ospredje ob politični in gospodarski preusmeritvi Jugoslavije od zahodnih držav k silam osi skupni interesi, ki so ideološke spore poravnavali s sodelovanjem predstavnikov obeh meščanskih

³⁵ Jutro, 5. septembra 1936, št. 205.

³⁶ Jutro, 29. septembra 1936, št. 225; Primerjaj France Filipič, Mladinsko mirovno gibanje v Sloveniji leta 1936, v knjigi: Poglavlja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919—1939. Ljubljana 1981, knjiga 2, str. 236—298, zlasti str. 273, 278.

³⁷ Naša misel, 1. oktobra 1936, št. 1, 15. februarja 1937, št. 10; 7. novembra 1937, št. 2; primerjaj tudi Slavko Kremenšek Slovensko študentovsko gibanje 1919—1941. Ljubljana 1972, str. 353.

strankinih vrhov v upravnih telesih večjih podjetij s pretežno nemškim kapitalom, zlasti po »anšlusu«. To in pa težnja slovenskega dela JNS, posebej Mlade JNS, h koncentraciji nacionalnih organizacij v državi, s čemer so se odpirali tudi Ljotičevemu zboraskemu gibanju, so lažno nevtralnost razkrivale opozicijske skupine znotraj liberalnega tabora in seveda zlasti Slovenska ljudska fronta.³⁸

Ko so se študentska levica in del študentov iz katoliških vrst opredeljevali ob obravnavi španske državljanske vojne za demokratične poglede pri razreševanju družbeno-političnih vprašanj, niso posebej zaznavni nacionalisti. Četudi je bržkone znotraj njihovih vrst ob španskem problemu prihajalo do razhajanj.³⁹ Če so pri organizaciji Španskega tedna julija 1937 sodelovali v okviru Slovenske ljudske fronte oziroma Slovenskega kmečko-delavskega gibanja le člani »Slovenskega kluba« in »Njive«, so v narodnoobrambnem gibanju v naslednjih letih tudi močno prisotni študentje iz nacionalističnih vrst. Tako naj omenimo ob »anšlusu« letak s podpisom »Združena akademska mladina« in pa javne manifestacije za Koroško. V času češkoslovaške krize jeseni 1938 pa ustanovitev meddruštvenega odbora za usklajevanje narodnoobrambnih akcij in marca 1939 ustanovljeni Narodno akademski blok na podlagi skupnega razglasa, ki je začasno združil ljubljanske študente vseh političnih in svetovnonazorskih opredelitev. Velja še poudariti, da so se delovnih taborov v okviru narodnoobrambnega gibanja udeleževali člani akademskega študentskega kluba Jadran, po njegovem razpustu pa Jugoslavija, ki je za razliko od Edinosti ostala zvesta načelom Narodno akademskega bloka. Pri oceni, da je bila med študenti diferenciacija nasploh globlja kot v drugih sredinah tedanjega družbenopolitičnega življenja na Slovenskem, kaže tako upoštevati tudi močan dejavnik kompleksne problematike zapletenega poteka in sam izid španske državljanske vojne in revolucije.

Pomembno mesto v boju proti Kramerjevemu in Pucljevemu krogu, oba sta se večkrat skupaj udeleževala shodov in prireditev JNS, imajo na eni strani Sokoli, na drugi pa Društvo kmečkih fantov in deklet (DKFiD). Sokol kraljevine Jugoslavije je imel od leta 1929 kot edina z zakonom priznana telovadna organizacija v času diktature vse privilegije, ki pa je v Koroščevi vladi v obdobju JRZ vse bolj izgubljal v Sloveniji prednost, na račun ofenzivnega klerikalizma. Že prej obstoječim sporom na ideološki osnovi so dali novo vsebino od leta 1936 dalje dogodki in sam potek španske državljanske vojne. V tem kontekstu je tudi razumljivejši odpor Sokolov do zahtev društva Krščanske šole, za katerim je stal klerikalni vrh, s čemer naj bi bil izrinjen dotedanji vpliv Sokola na šolah in s tem odstranjena Tyrševa ideologija pri vzgoji mladine.⁴⁰

³⁸ Arhiv Slovenije (AS), fond: Višje državno pravdnishтво, fasc. 46, letaki Slovenskega ljudskega gibanja; Kmečka sloga, 1937, št. 2 in 3; Slovenska zemlja, 1936, št. 16.

³⁹ Slavko Kremenšek, cit. delo, str. 353.

⁴⁰ Primerjaj Resolucijo zbora društvenih načelnikov sokolske župe Ljubljana z dne 16. februarja 1936 osvojena od župne uprave, zbora društvenih prosvetarjev in od župnega občnega zbora, Sokol, Vestnik sokolskih žup Ljubljana, Maribor in Novo mesto, julij—avgust 1936, št. 2—3, str. 17; ibidem, str. 20, članek: Društvo »Krščanska šola« in »Sokol«; ibidem, november 1936; št. 6, str. 81, članek: Nazaj k čisti sokolski misli; december 1936, št. 7, str. 97; januar 1937, št. 1, str. 2; Tabor, 6. avgust 1938, št. 2, članek: Sokolstvo in demokracija.

Ob vse bolj rastočem klerofašizmu je z njim rasla tudi vloga osamosvojene Zveze fantovskih odsekov, ki je sprejela v svoj program tudi načela Katoliške akcije in tako reševanje »socialne pravičnosti« v okviru stanovsko urejene družbe. Nasprotja med demokratičnimi Sokoli in klerikalci so se poglabljala tudi ob preusmerjanju zunanje politike Stojadinovićeve vlade k silam osi, kar je imelo za posledico oslabitev Male antante.

Drugo vprašanje pa je vse bolj ostra diferenciacija znotraj sokolskih vrst, ki je nastajala v odporu do protifašističnega varuštva JNS, ki je začela paktirati zaradi gospodarskih interesov s predstavniki slovenskega dela JRZ. Levo krilo Sokolov je tako kot demokratična, patriotska in narodnoobrambna organizacija pod vplivom KPS in SKOJ vse bolj, zlasti pa od 1938 dalje v nasprotju s privrženci JNS prehajala v ljudskofrontni tabor⁴¹ in vstopila aprila 1941 v OF.

Španija kot polkolonialna država, kjer se je v začetku 20. stoletja z agrarnimi dejavnostmi preživljalo še več kot 70 % njenega aktivnega prebivalstva⁴² je v letih od izbruha španske državljanske vojne pritegovala večjo pozornost tudi kmečke mladine v Zvezi kmetskih fantov in deklet. Njene težnje za rešitev agrarnega vprašanja na domačih tleh so seveda vzbujale zanimanje tako tudi za aktualne španske razmere. Neenakomerna gospodarska porazdelitev in socialnoekonomsko in številčno stanje prebivalstva v notranji Španiji v primerjavi z razvitejšo obrobno (o tem je krajšo študijo pod naslovom Špansko gospodarstvo prinesel leta 1937 tudi Ljubljanski Zvon) je namreč ob vsej pestrosti agrarnega sistema in zemljiških odnosov nakazovalo vendarle skupni imenovalec agrarnega vprašanja — agrarno reformo. Glasilo Zveze »Gruda« je večkrat na svojih straneh podprla zahtevo po kolektivni varnosti in hkrati obsodila intervencijo Nemčije in Italije, »ki si obetajo od zmage upornikov velikih gospodarskih koristi«. »Grudina« solidarnost s španskim kmetom se je izražala tudi v tem, da bi »španski narod dobil kmalu možnost mirnega življenja in da bi španski kmetje lahko svobodno obdelovali zemljo, ki so jo komaj dobili v last... Še bolj pa si želimo, da ne bi postala španska vojna usodna za nas vse, da se ne bi razvila iz nje druga svetovna vojna.«⁴³ Kot je že znano je bila Zveza pod vplivom levičarjev oziroma članov KP v »Njivi« (razpuščena jeseni 1937), oziroma »zagrajskega kolektiva«, pa tudi sicer je postajala pomembno oporišče partijske agrarne politike, tako v delu vodstva Zveze, kot v krajevnih društvenih odborih.⁴⁴ Tako je Zveza kmetskih fantov in deklet za razliko od klerikalne Kmečke zveze in Mladinske Kmečke zveze, ki sta delovali pod okriljem JRZ, ostajala ves čas zanesljiv sopotnik zlasti v akcijah kmečkodelavskega gibanja. Manj pa je znano dejstvo, da je KPS v obdobju po ustanovnem kongresu udejanjala manifest s tem, da se je direktno obračala

⁴¹ Primerjaj Sokol, februar 1938, št. 2, str. 17, članek: Naša narodna posest in France Lubej-Drejče, Odločitve. Boj za demokratizacijo sokolstva na Slovenskem. Ljubljana 1980, str. 97—174.

⁴² Pierre Broué, Émile Témime, Španska revolucija in državljanska vojna. Ljubljana 1986, str. 24. Več navedenosti prinaša o tem D. Strašek: Špansko gospodarstvo. Ljubljanski zvon, 1937, str. 175—181.

⁴³ Gruda, junij 1937 št. 6, str. 100.

⁴⁴ Gruda, april 1938, št. 4; maj, št. 5; junij, št. 6; Edinost, 25. junija 1938, št. 20; 2. julija 1938, št. 21; 24. septembra 1938, št. 33; Slovenska zemlja 1936, št. 16; primerjaj tudi Zbornik: Pot kmečkega ljudstva v OF. Ljubljana 1986, str. 112—129, 173—350.

k klerikalni in množični Kmečki zvezi, in sicer na zelo realni podlagi. Prek ljudskofrontne »Kmečke sloge« (21. 8. do 15. 9. 1937) je namreč neposredno vabila k skupnemu sodelovanju na podlagi tedaj zelo perečih kmečkih vprašanj, (odplačevanje kmečkih dolgov, značaj Kmečke zbornice, likvidnost denarnih zavodov itd.) obenem pa je seveda ost naperila proti vladavini JRZ. To smo omenili zaradi tega, ker bo leto dni zatem razumljivejša poteza KPS prek ljudskofrontnega glasila »Tabor«, v katerem je poudarjena vloga Zveze kmet-skih fantov in deklet v odnosu do Kmečke zveze v nastajanju kmečke enotnosti na vasi,⁴⁵ kar pa je bilo seveda za protifašistično kmečko gibanje, ki se je z uspehom ostresalo JNS, oziroma Pucljevega kroga in spričo Zvezine proti-klerikalne propagande v kontekstu s španskimi dogodki, oziroma gesel narodno-obrambnega gibanja, precej trd oreh. Ta pobuda je sicer izhajala iz realnih možnosti, ki so izvirale iz politično-gospodarskega položaja slovenskega naroda oziroma kmeta na eni strani, a na drugi na podlagi že znane resolucije Zveze kmet-skih fantov in deklet, sprejete na občnem zboru 15. maja 1938 v Celju, ki jo je objavila tudi »Gruda«. Resolucija »Nujnost narodne sloge« je ob pozivu kmečkega in vsega slovenskega naroda k narodnoobrambnemu delu Zveza kmet-skih fantov in deklet še posebej »za doseg socialnih ciljev slovenskega kmet-stva in za zasiguranje svobode kmetskega doma in njegovega napredka, ki je temelj narodne neodvisnosti«, izrekla pripravljenost sodelovanja z vsemi ustreznimi stanovskimi ustanovami slovenskega kmeta, s čemer naj bi se »pojačale zahteve kmetskega ljudstva«. Seveda je klerikalna Kmečka zveza vsako zbi-ranje zunaj njenega idejnega območja zavračala z očitkom, da rušijo »Sloven-sko katoliško skupnost«, že prej pa tudi tokratno sodelovanje, in je resnici na ljubo svoje narodnoobrambno delo videla le v okviru uresničevanja pro-grama Kmečke zveze. Toda ob neučinkovitosti njene agrarne politike, vklju-čujoč tudi narodnoobrambni vidik, kljub pomoči Kmečke zbornice, ki je bila tudi v rokah Kmečke zveze oziroma JRZ, je vse bolj v političnem življenju zaznavna diferenciacija tudi na klerikalnem podeželju.

Četudi se vodstvo Zveze kmet-skih fantov in deklet ni vključilo formalno in neposredno v Zvezo delovnega ljudstva Slovenije jeseni 1939, marveč prek predstavnikov Kmetske prosvete, je vidno, da je Zveza ob opuščanju prežive-lega koncepta slovanskega agrarizma njene zahteve in akcije vse bolj usklajala z ljudskofrontnim programom. Tako je moč trditi, da se pokrivajo v glavnem s kmečkimi zahtevami navedenimi v Razglasu »Kaj hočemo«. Vpliv Mlade JNS, ki je potisnila na stran staro JNS, je bil na Zvezo neznaten. Povsem epizodnega značaja je tudi pristop k napredni skupnosti »Mladinska akcija« h kateri je pozivala Mlada JNS in pa podpisi »ad personam« k razglasu »Na skupno delo« februarja 1941 iz vrst članov Zveze, med njimi tudi predsednika glavnega odbora Ivana Kronovška.⁴⁶ Pomembnejše je dejstvo, da je ostala tedaj večina na pozicijah ljudskofrontnega programa, kar je bila posledica, da se

⁴⁵ Tabor, 19. novembra 1938, št. 17; 13. avgusta 1938, št. 3.

⁴⁶ Gruda, februarja 1941, št. 2; primerjaj tudi Anka Vidovič-Miklavčič, Vloga SKOJ v procesu združevanja naprednih mladinskih sil v Sloveniji v protifašistično fronto — Mladinsko OF (1937—1941) v Zborniku: Napredno mladinsko gibanje na Slovenskem. Ljubljana 1983, str. 87—112, zlasti 108—109.

je Zveza kmetiskih fantov in deklet poleti 1941 vključila kot skupina v OF, nekoliko kasneje pa tudi njen bivši predsednik I. Kronovšek.

Španska državljanska vojna je bila torej pomemben sprožilec nadaljnje diferenciacije v slovenskem družbenopolitičnem in kulturnem življenju. S svojo razsežnostjo sega v ključno vprašanje, to je vprašanje preosnove slovenske družbe v letih pred drugo svetovno vojno.

Prunk-Miklavčič:

LA GUERRE CIVILE D'ESPAGNE — FACTEUR DE DIFFÉRENCIATION DE LA
VIE POLITIQUE EN SLOVÉNIE

Resumé

L'auteur constate que la guerre civile d'Espagne et tous les événements dans le monde liés à celle-ci ont trouvé un grand écho en Slovénie aussi. Les divers partis politiques slovènes ont critiqué ces événements en Espagne et les partis politiques espagnols tout à fait différemment l'un de l'autre selon leur points de vue politiques. Ils ont profité de la critique des événements politiques espagnols pour engager entre eux une violente polémique et pour un règlement de comptes idéologiques et politiques. La polémique en ce qui concerne l'Espagne c'est propagée à la critique générale de l'apparition du front national en Europe et en 1937 à la critique des procès juridiques montés en Union Soviétique.

Dès l'éclatement de la guerre civile en Espagne, la presse cléricale slovène a pris le parti pour des généraux révoltés et pour la droite espagnole. Elle a condamné la république espagnole pour ses points de vue séculiers, pour ses décrets politiques démocratiques et pour son libertinage.

Au début, les socialistes chrétiens ont essayé un peu de s'opposer dans sa presse à la propagande cléricale qui avait pris une large place. Au printemps de 1937, il a été publié un article très important écrit par un intellectuel socialiste chrétien, poète Edvard Kocbek »Les Réflexions sur l'Espagne«, condamnant la politique de droite espagnole et l'Église espagnole comprise. Cet article a provoqué un vrai crage dans le camp politique catholique en le divisant définitivement.

Les socialistes et leur presse donnaient une image plus objective des événements en Espagne. En toute solidarité, ils soutenaient la république de socialistes et le front populaire espagnols tout en déclinant plus ou moins dans la politique de son pays les initiatives communistes et les engagements au Front populaire.

L'article présente des points de vue analysés en détail de nombreux groupes différents appartenant au camp libéral slovène désintégré.

La part e slovène du Parti national yougoslave: Le cercle de Kramer avec son journal »Jutro« (Le Matin) et celui de Pucelj avec son journal »Kmetiski list (Le journal des paysans) parlaient des événements dans l'Espagne républicaine du point de vue d'une stricte neutralité en refusant l'explication cléricale des causes des »combats purement religieux« suivis des polémiques de nature idéologique. La presse libérale y soutenait E. Kocbek. En ce qui concerne l'orientation politique et économique de la Yougoslavie envers les forces de l'Axe, les deux sommets des partis bourgeois laissaient tomber leurs querelles idéologiques en se liant en organ s des grandes entreprises bâties plus ou moins avec le capital allemand. Ce manque de principe de la partie slovène du Parti national yougoslave et ses tendances à la concentration des organisation nationales dans l'état, c'est-à-dire de la politique antifasciste révélaient des forces d'opposition à l'intérieur du parti. Parmi celles le groupement de Sokoli et le mouvement de jeunes paysans en Association des jeunes paysans et pysannes.